

zelfs 90%. Het is mogelijk dat in '40 en '41 minder dan de helft van de fruitoogst aan Duitsland moest worden afgestaan maar in de zomer en herfst van '42 was het in elk geval meer dan de helft¹ en een jaar later, oktober '43, werd van het ter veiling aangevoerde fruit volgens Louwes nog steeds 'ongeveer 50%'² aan de Duitsers geleverd. Waarschijnlijk is dat percentage nadien gedaald als gevolg van de transportmoeilijkheden.

Wij vatten samen. Aan de Nederlandse consumenten werd, voorzover de betrokken producten niet 'zwart' verhandeld werden, minstens een derde en wellicht de helft van het Nederlandse fruit en van de Nederlandse groente onthouden; voorts 25% van de peulvruchten, 8% van de aardappelen, 22% van de kaas, 19% van de boter en 19% van het vlees; daarenboven vloeide, wat de zuivelproducten en het vlees betrof, nog een extra-verlaging van de rantsoenen voort uit het feit dat de Duitsers zich 22% van de melkkoeien en 22% van de varkens toegeëigend hadden. Broodgraan en melk waren de twee voornaamste voedingsmiddelen waarvan exporten naar Duitsland achterwege bleven. Groepeer men die exporten naar de tijd (wij hebben dat over het algemeen nagelaten), dan blijkt dat het meeste geëxporteerd is in de eerste anderhalf jaar van de bezetting, tot herfst '41 dus. Dat lag ook voor de hand: het Nederland dat de Duitsers in mei '40 overvielen, was een relatief welvarend land, ook wat de voedselproductie betrof – de Duitsers konden zich toen dus uit de lopende productie meer toeëigenen, afgezien nog van hetgeen zij vorderden aan door de regering opgebouwde voorraden voedingsmiddelen.

Van geen van de door ons weergegeven cijfers pretenderen wij dat ze volstrekt juist zijn. Soms vonden wij afwijkingen in ons materiaal, soms moesten wij bekende cijfers extrapoleren. Al die cijfers zijn bovendien officiële cijfers. Wat clandestien naar de Duitsers en naar de Nederlandse bevolking gegaan is, komt er niet in tot uiting. De clandestiene leveranties aan Nederlanders hebben van '42 en in elk geval van '43 af een vrij aanzienlijke omvang aangenomen. Toen Louwes in de herfst van '43 zei dat van de groente en het fruit die ter veiling aangevoerd werden, de helft naar de bezetter verdween, voegde hij toe: 'Hoe groot het percentage van het fruit en de groente in de zwarte handel is, daar heb ik iedere kijk op verloren.'³ Wie het betalen kon (een klein deel van de bevolking) en boven-

¹ Men kan dat afleiden uit Hirschfelds mededeling aan zijn ambtgenoten medio oktober '42: 'dat wij aan fruit zeer veel aan Duitsland moeten leveren, doch dat de groente-export naar Duitsland in doorsnee nooit meer heeft bedragen dan 50%.' (sg: Notulen, 15 oktober 1942).

² Verslag persconferentie, 20 okt. 1943, p. 4.

³ A.v.